

МАСКА ЛОРДА ЧЕСТЕРФИЛДА О међународној размени библиографских забуна²

Апстракт: Име лорда Честерфилда познато је код нас још од Доситеја Обрадовића, а потом и преко превода П. Соларића (*Мудраљубац индијски*, 1809) и С. Алексијевића (*Руководство чловјеческој живоји*, 1830). Упркос томе, наша наука није била начисто о коме се тачно ради, нити која су тачно његова дела била превођена, што се види и у досадашњим библиографским бележењима. Идући унатраг, како би се ове недоумице решиле, преко француских и италијанских посредника, до енглеског изворника, нашли смо да се ради о анонимном делу *Economy of Human Life*, штампаном у Енглеској 1750. године. Међутим, већ тада долази до мистификације, па је оно почело да се приписује лорду Честерфилду, и под његовим именом се убрзано шири по целој Европи у многобројним издањима и преводима. Ипак, утврдили смо да је прави аутор Роберт Додсли, у то доба познати лондонски издавач и књиџар. На тај начин је оцртан пут и начин дистрибуирања идентитетских и библиографских забуна широм света, све до српског читаоца.

Кључне речи: лорд Честерфилд, Роберт Додсли, Павле Соларић, Спиридон Алексијевић, *Economy of Human Life*, библиографија.

Писци као да одувек имају чудан обичај да своја дела не потписују. Многа су до нас дошла анонимно, нека под псевдонимом, сумњивим иницијалима, често и под украденим идентитетом: некад се то чинило свесно, а некад је плод забуне. Разлози скривања личних података могу бити вишеструки. Рецимо, у политички осетљивим ситуацијама, кад објављивање непожељног садржаја може изазвати озбиљне последице по писца, маскирање је очекивана појава, јер је најважније пренети практичну политичку поруку, која делује више оним што се саопштава, а мање личношћу оног који саопштава. Понекад и сама личност писца може бити сметња у рецепцији садржаја у оквиру изабране циљне групе, а често јој се управо ради достоверности поруке подмеће и кривотворени идентитет, како би жељени садржај био потпомогнут именом ауторитета.

¹ stevlovi@gmail.com

Аутор је научни сарадник Филолошког факултета Универзитета у Београду и библиограф савјетник у Народној библиотеци Србије. Бави се библиологијом и националном ретроспективном библиографијом. – Напомена ур.

² Текст који се овде објављује, написан још 2013. године, имао је чудну судбину, неки би рекли и пех. Аутор је, наиме, радећи на српској националној библиографији периода 1801–1867. дошао до извесних открића везаних за српске преводе (Соларићев и Алексијевићев) дела приписиваног лорду Честерфилду. Међутим, веома се изненадио схвативши да је, кад је текст о томе већ био завршен, закаснио целе две године, јер је овај проблем био већ разрешен (в. Персида Лазаревић ди Ђакомо, „У вртлогу европске књижевне мистификације XVIII и XVIII века: белешке на маргинама српских превода „браминова рукописа“. *Научни сасџанај слависта у Вукове дане*, 40/2 (2011), 185–199; у међувремену су резултати истраживања допуњени и синтетизовани у новом тексту исте ауторке: Лазаревић Ди Ђакомо, 2015, стр. 227–264). После овога, било је беспредметно и непрофесионално представити овај проблем онако како је у почетку било замишљено. Ипак, пошто је до открића дошао самостално, оригиналним путем, аутор се ипак није одрекао права да га изложи са свог становишта.

Бива и то да је сам писац склон мистификацијама и да воли мењати образине како би заподену игру и са својим савременицима и са њиховим наследницима. Све ово јесте велики изазов и за литерарну историју и за библиографију. Велики број наслеђених нерешених недоумица представља у ствари плод интелектуалног европског предања. Иако многе недоумице никад неће бити решене, њих ипак бива временом све мање. Нажалост, најчешће се дешава да оне важније остају најдуже да живе, и то понекад више од два миленијума. Наука још увек није дошла до позитивних одговора ко се нпр. крије иза позајмљених идентитета, због чега још увек имамо прегршт оних аутора чија имена почињу префиксом „псевдо”: колико год нам он откривао мистификацију, толико нам не помаже у откривању тачног идентитета прастарих писаца који су се заклањали иза познатих имена (па тако још увек имамо Псевдо-Калистена, Псевдо-Дионисија Ареопагита, Псевдо-Лонгина, итд.). Велик је број списа који уопште и нису атрибуирани, чије је ауторство и даље на нивоу пуких претпоставки.

Ово стање се из европске књижевне културе природно у ново време почело преливати и у српску. Овде се ипак треба вратити епоху уназад и утврдити како је анонимност аутора пре правило него изузетак у средњовековној култури, што је уобичајена појава и у нашој књижевности тог доба: летимичан поглед на житијне зборнике или на у XVIII веку склопљени *Србљак* показује већи број текстова чије писце не знамо. Међутим, у питању је култура којој је скривање ауторског лика поетички иманентно, јер садржај има знатну превагу у односу на име његовог творца, који себе често сматра сасвим безначајним и недостојним помена. Нова историјска ера није имала склоност ка скромности: свеједно, аноними и даље настављају своје истовремено лично и безлично постојање. Такви обичаји део су српске културе и од почетака њеног новог настајања у оквиру осамнаестовековног канона. Јављају се чак и полихисторске личности попут Захарије Орфелина, које свесно, из разлога још увек недовољно протумачених, играју скривалице и са својим веком и са будућима. Многи наслови и данас живе као загонетка, као што је *Србије њлачевно ѡакиѡрабоиѡтеније* које се приписивало чак петорици (Јефта Поповић, Павле Соларић, Симеон Орловић, Миљко Радоњић и Стефан Живковић, при чему изгледа да овај последњи има највише изгледа да стекне коначно примарно ауторство (Иванић 2021, стр. 102–105)). Осим тога, посрбљивачи тог доба имали су обичај да са оригиналним делом које преводили или прерађују поступају као са својим: често нису наводили име писца, давали су наслов по својој вољи, а слично чинили и са садржајем: задржавали су шта су хтели, мењали шта су хтели, и уз то по својој вољи додавали шта им је било драго. Бивало је и да ни себе не потпишу, тако да није мало оних дела која на себи не носе ни име писца ни име преводиоца. Библиографу, историчару књиге и књижевности, овакви случајеви увек су велики изазов и не мала невоља. Оно што би данас потпало под осуду, у то време било је део књиж(ев)не поетике: без икакве лоше намере наши стари културни радници узимали су из страних ризница оно што су мислили да треба постати делом наших, бринући се само за ползу домаћег читаоца, и сматрајући формалне податке неважним.³

³ Оваква преводилачка пракса, међутим, одувек ствара знатне библиографске недоумице при атрибуцији. Чак и кад се нађу страни изворници, домаћи посрбљивачи често се не могу стопроцентно тачно утврдити. Ево примера. Откривши да је Јохан Игнац Фелбигер у ствари аутор књиге која је на (славено)српском без имена писца и преводиоца објављена 1777. под називом *Руководство к чесности и ѡправости*, Димитрије Кириловић је у својој књизи о српском школству у Аустријском царству написао да је непотписани преводилац вероватно Атанасије Димитријевић Секереш, да би се потом, склапајући свој каталог српске књиге Библиотеке Матице српске, на основу неких других истраживања, определио за Теодора Јанковића Миријевског, који је годину пре тога превео Фелбигерову *Ручну књигу*. Овде настају забуне које се даље преносе: ону првобитну атрибуцију пренеће у своју *Српску библиографију*

Рад на разоткривању оваквих мистификација не треба никако узимати за библиографска и књижевноисторичарска цепидлачења: ради се о подацима веома битним за утврђивање међукултурних веза, нарочито ако се ради о преломним догађајима у оквиру интелектуалних кретања једне средине. Осим тога, на тај се начин стиче и много тачнија слика о српском културном развоју, о ономе што је на нас утицало и начину како се то збивало. Уз то, значајно се употпуњује слика о важним личностима српске културе. Овде су библиографија и историја књижевности нераздвојне другарице које, тесно сарађујући на откривању непознатих персоналних односа и токова, имају очигледну обострану корист.

Изгубљене библиографске стазе и богазе без поузданих путоказа то су замршеније што се у један случај умеша више актера, а нарочито ако током времена постану међународне. Ствари се нарочито компликују кад је сам извор замућен, тј. кад се засигурно не зна ни оригинални аутор дела које се преводи или, што је још горе, кад се оно приписује ономе ко га није написао, па се та лажна информација преноси на све четири стране света. Један од таквих случајева описаћемо овде укратко.

У једном од поглавља српског библиографског детективног романа, који би једног дана неизоставно требало написати, извесну улогу имаће Павле Соларић, један од најцењенијих културних делатеља свог доба. Образовање, жив дух и разноликост интересовања упутиће га на мноштво путева, мноштво незамисливо већ за интелектуалце 20. века; то је, уосталом, налагала потреба започињања многих послова и заснивања интелектуалних дисциплина, при чему је преводилаштво било можда основни медиј. Било је у сваком случају лакше и ефикасније преузимати готове садржаје зајемченог квалитета (са становишта датог тренутка) и прерађивати их за нејаког српског читаоца, него почињати увек од нуле. Уосталом, страни интелектуални садржаји имали су често статус узора који Срби треба да прихвате и подражавају ради васпитања и напредовања: још је Доситеј препоручивао шта би ваљало превести. У његовој литератури нашао се и у оно време чувени лорд Честерфилд (1694–1773; ЕВ, 1911а, стр. 109–111), чија је много пута прештампована *Писма сину* (*Letters to His Son*)⁴ познавао, вероватно углавном преко дела данас заборављеног англиканског моралисте В. Нокса.⁵ Могуће је да је Соларић баш од њега чуо за ово име и решио, сам или на препоруку, да једно од његових дела преведе на српски. Тако се године 1809. из венецијанске штампарије Пана Теодосијевог појавила Честерфилдова књига под насловом *Мудраљубац индијски либо искуство шчасљиво живити у дружеству*, у чијем поднаслову

XVIII века Георгије Михаиловић, одакле ће бити унесена и у *Кашалој књига на језицима југословенских народа Народне библиотеке Србије. У Кашалоју српске књиге 18. века Библиотеке Машице српске* исти овај наслов у свим својим издањима биће преводилачки приписан Секерешу, а потом, у каталогу исте институције, који обухвата наредни период (*Српске књиге Библиотеке Машице српске 1801–1867*), као преводилац ће се у издањима из 19. века званично појавити Миријевски. Ни у једном ни у другом случају не налазимо документарно засновану аргументацију. Овај се проблем прелио неочекиваним путевима и подаље на исток. Наиме, руски савремени библиографи ће у књизи *О должностях человека и гражданина* (Санктпетербург, 1783) препознати Фелбигера, и то не као директан превод са немачког, него баш као прераду српског превода о којем је овде реч. Ипак, нису били начисто треба ли то приписати непосредно раду Миријевског, који је у Русију ради спровођења школске реформе по Фелбигеровом методу стигао 1782. Ни тамо се најчешће није потписивао на књигама, па су се тамошњи библиографи морали потпомагати секундарним и терцијарним изворима како би дошли до закључка да би ово, заједно с неким другим, могла бити његова адаптација.

⁴ Он га, цитирајући један од савета његовом сину, у једној од *Басни* назива „премудри Инглец (лорд *Честерфилд*)” (Обрадовић, 1961, стр. 449).

⁵ А. Стојковић је, на основу рада Вере Јаварек, навео знатан број места преузетих од Честерфилда (Стојковић, 1980, стр. 53, 68, 79, 139, 149, 151, 156, 171, 210, 222, 229, 231, 232, 241, 242, 264, 269, 274).

стоји да ју је саставио „један древни Брамин”.⁶ Специфичност књиге је двојезичност, тј. паралелна насловна страна и текст на француском, с којег је књига очигледно преведена, и Соларићев српски превод (чиме он жели и да се Срби уче овом језику). Француски део текста носи наслов *Le Philosophe indien, ou l'art de vivre heureux dans la société*. Међутим, у складу са навикама доба, Соларић нити на једној од две насловне стране није написао име аутора, нити да је у питању превод. Да бисмо до тих података дошли, било је потребно читати његов предговор посвећен добротворки Софији Теодоровић, у којем ће он обелоданити и једно и друго.

Међутим, још увек нам је недостајала информација о томе које је то оригинално Честерфилдово дело Соларић превео. Питање конкретног изворника није тешко разрешити: идући за горенаведеним француским насловом, лако је било утврдити његово постојање у француској националној библиографији. Публикација насловљених *Le Philosophe indien* нађено је у неколико европских издања у другој половини 18. века. Ипак, библиограф збуњује чињеница да се у њима Честерфилдово име често уопште не помиње, што може побудити сумњичавост. У сваком случају, јасно је да је француски текст овде тек посредник, и да треба наћи енглески оригинал. Међутим, потрага за енглеским насловом еквивалентним француском *Le Philosophe indien* није давала резултата: у енглеској библиографији њега није било могуће пронаћи, што би значило да је француски преводилац због нечега – а то није било у оно доба неуобичајено – променио наслов оригиналног списка. И у српској и у регионалној литератури овај проблем није још увек на прави начин долазио на ред, па се углавном податак о Честерфилду узимао као несумњив, све до наших дана. У загребачком *Вијенцу* Ј. Иблер 1925. објављује текст о тој теми (*Честерфилд у нашој књижевности*), који се у непотписаној вести у *Српском књижевном гласнику* сажима овако: „Позната писма о понашању у животу која је лорд Честерфилд писао своје ванбрачном сину превођена су неколико пута за времена нашега рационализма”, при чему се на првом месту као најранији помиње Соларићев превод (СКГ, 1925, стр. 653).⁷ Дакле, према овој напомени, радило би се о чувеним Честерфилдовим *Писмима сину* (*Letters to His Son on the Art of Becoming a Man of the World and a Gentleman*), веома популарној литератури краја 18. и 19. века. Још и раније је Никола Андрић, пишући монографију о Соларићу, дошао на сличну идеју: и он сматра да је овај Честерфилдов спис у основи Соларићевог *Мудрољубца индијског*, али је поштено признао да није могао наћи тај енглески оригинал који би одговарао овако сроченом наслову (1902, стр. 41–42). Исто се може рећи и цео век после: међу свим Честерфилдовим делима не да се пронаћи ниједно такво, што може значити само једно: треба га тражити под другим насловом. Међутим, довољно је било промотрити *Писма сину* на утврдити да текст који је пред нама, српски као и француски, са тим списом нема ама баш никакве везе. То значи да је у питању неко сасвим друго дело, или да уопште није у питању Честерфилд, те би потрагу требало можда усмерити у другим правцима. Упркос томе, његово ауторство нико није доводио у питање⁸, па се податак о томе понавља све до данас.

⁶ Наслов у изворном правопису: Мудрољубац индијски либо искусство щастливо живити у дружеству: содержащее у маленом числу чистѣйши Поученія Наравословія, содѣвенни едним древним Брамином.

⁷ Иблер ту помиње, осим једног кајкавског и једног славонског, и српске преводе о којима је овде реч.

⁸ Павић је био убеђен да је у основи српских превода којима се овде бавимо управо тај Честерфилдов спис, *Писма сину* (Павић, 1979, стр. 72).

У овом случају, помоћ може пружити испитивање француског наслова у целини, што нуди још неке додатне информације; срећна околност је ондашњи обичај давања дугачких наслова и још дужих поднаслова, а на француском то дословно гласи *Le Philosophe indien, ou l'art de vivre heureux dans la société. Renfermés dans un petit nombre de préceptes les plus épurés de la morale: redig. par un ancien Bramine*. Дакле, ако нема Честерфилдовог енглеског наслова који би одговарао првом делу овог француског, можда ће се какав траг пронаћи у његовом остатку. Заиста, као кључна и најважнија реч показала се синтагма под којом је скривено тобожње ауторство: *ancien Bramine*. Испоставило се да одређени број публикација нађених у енглеским електронским каталозима садржи управо склоп *ancient Bramin*. Међутим, наслов књига у оквиру којих се он појављује на насловној страни није ни најмање одговарао ономе што смо мислили пронаћи. Све оне носиле су назив *Economy of Human Life*, с поднасловом недовољно стабилним, али углавном оваквим: *translated from an Indian manuscript, written by an ancient Bramin*. Поређењем енглеског текста са француским посредником и Соларићевим српским преводом као крајњом тачком овог међукултурног библиографског путовања утврђена је потпуна идентичност: извор ових превода је заиста енглеска публикација *Economy of Human Life*, чиме би наша потрага требало и да буде завршена. Но, конфузија је тек имала да почне. Наиме, већи део публикација под овим насловом нема на насловној страни истакнутог аутора, нити се он помиње игде у тексту (код Соларића је, сетимо се, аутор био наведен у предговору, док га француске књиге, барем оне које сам успео пронаћи, уопште и нису имале); неке су, напротив, стајале под Честерфилдовим именом, а на неким је писало име Роберт Додсли. Дакле, један те исти наслов и у енглеској националној библиографији имао је три ауторске варијанте, од којих је једна анонимна, друга одговара аутору којег смо и тражили – лорду Честерфилду, да би се на концу појавило и дотад непознато име Роберта Додслија.

То се одразило и на библиографске описе, где равноправно стоје оба имена као могући аутори. Често се дешава да се у оваквим библиографским истраживањима обистини она наша народна изрека: терао лисицу, истерао вука. Лисицу, наравно, брзо потом заборављамо, и окрећемо се вуку, то јест питању: ко је прави аутор књиге *Economy of Human Life*? Трагајући за њеним првим издањима, дошли смо до сазнања да је први пут без имена писца штампана новембра 1750. у Лондону, и да је издавач Мери Купер („printed for M. Cooper”); 1751. године књига је још неколико пута прештампавана за истог издавача/књижара, без напомене да се ради о новим издањима, да би се формална ознака „second edition” појавила такође већ 1751, али са променом у области финансијске одговорности: „Printed for Robert Dodsley... and sold by M. Cooper”. Овде, дакле, први пут наилазимо на име Роберта Додслија, али не као аутора, него издавача.⁹ Потом ће се, исте 1751, појавити још неколико на исти начин формално обележених издања са идентичном ознаком Додслијево издавачке одговорности, а књига ће већ исте године бити преведена на француски, али не под насловом какав налазимо код текста преведеног Соларићем, него као директан и дослован превод енглеског оригинала: *L'Economie de la vie humaine*. Ипак, готово истовремено један од француских преводаца (или издавача?) самоницијативно мења наслов у *Le Bramine inspiré*, демонстрирајући пословично слободан однос према изворнику и у његовим основним формалним идентификационим одликама. Нити на једном од њих, међутим, био то оригинал или превод, нема имена аутора, па је ова мистерија изазвала велико интересовање енглеске публике око његовог идентитета. Дело је због нечега у јавности одмах приписано лорду Честерфилду, те ће се у наредним годинама

⁹ Роберт Додсли (1704–1764) је својевремено запажен енглески писац, и веома познат издавач и књижар (ЕВ, 19116, стр. 373).

Честерфилдово име чак и писати на новим издањима. Књига је, наиме, на почетку садржала писмо које је из Кине упућено непознатом господину, што је и бивало оригинално истицано на насловној страни: *Translated from an Indian Manuscript, written by an ancient Bramin, to which is prefixed an Account of the Manner in which the said Manuscript was discover'd, in a Letter from an English Gentleman, now residing in China, to the Earl of *****. Скривено звездицама име овог племића голицило је машту читалаца, а неки издавачи – треба додати да су се одмах почеле појављивати и прераде и пародије – на место ових астериска стављали су име лорда Честерфилда, тако да је публика убрзо већ била на путу да поводом тога дође до консензуса. Ово је потпомогнуто чињеницом истовремених превођења на многе европске језике, и то у много издања до краја века, па се Честерфилдово име на тај начин убрзано шири Европом. Он сам, изгледа, никад није потврдио, али ни демантовао своје ауторство, што је дуго година и у енглеској националној библиографији узимано као довољан доказ.

Ипак, очигледно је било оних који су мислили да Честерфилд није писао *Economy of Human Life*. Појављују се коначно и издања са именом Роберта Додслија као аутора, која су чак имала, као вероватно полемички интониран додатак, и Додслијев животопис. Занимљиво је, међутим, да се ниједно такво није појавило за Додслијева живота (умро 1764). Најраније које сам успео пронаћи изашло је тек 1791: *Economy of human life: with a biographical sketch of the author (Robert Dodsley)*. Као да је неко од његових наследника или пријатеља решио да ову књижевну мистификацију коначно развеје и разреши у Додслијеву корист. Данас, тако, енглеска наука нема дилеме да ова књига не припада Честерфилду него управо Додслију, иако се, због уврежености наслеђеног мишљења о овом првом као писцу, још увек додаје у библиографске описе и његово име. Ево шта о самим почецима ове заблуде пише Доналд Д. Еди, који се библиографски посебно бавио овим случајем на самом његовом почетку:

Although the book was popular and sold well, Dodsley encountered several problems with it, the first stemming from the fact that he followed contemporary practice in having his work published anonymously. Immediately several authors other than Dodsley were suggested, including Lord Lyttelton and (more particularly) Philip Dormer Stanhope, fourth Earl of Chesterfield. Numerous items including poems and advertisements appeared in the newspapers and magazines; this publicity aroused much interest in the book, and the *Gentleman's Magazine* of November 1750, in reviewing the first edition states that it is „industriously attributed to a noble E. distinguished by his fine genius, and the elegance of his writings and speeches.” There is no evidence that Dodsley was in any way responsible for the rumors about authorship, but they certainly stimulated both interest and sales; perhaps that was the reason he was content to do nothing to stop such talk. The resulting confusion has persisted through the centuries, and even today many library catalogs explicitly state that the *Oeconomy of Human Life* was written by the Earl of Chesterfield and not by Robert Dodsley (1988, стр. 461–462).

Ево дакле како се књижевне мистификације и библиографске заблуде преносе из једне у другу културу и културе. Додсли очигледно није желео да се ова комедија забуне прекине тамо где је настала. Еди овде инсинуира да је разлог томе био добра продаја – набројао је преко 200 издања на разним језицима до краја 18. века (1988, стр. 460), што би значило да је овај наслов највећи бестселер свог доба (другим речима, Додслију је била важнија зарада од славе, ако је веровати овом становишту). Тако се та забуна проширила и на све европске националне библиографије.

Специфичност српске, међутим, јесте чињеница да је на овај начин преварена два пута, из два различита правца. Соларић, наиме, није био једини који је ово тобож Честерфилдово дело превео на српски језик. Двадесет једну годину касније (1830) задарски православни парох, јеромонах Спиридон Алексијевић, представиће јавности свој превод, како сам каже, „славног автора лорд Кестерфиелд”, под насловом *Руководство челољеческој живојшѣ*, и са ауторском напоменом „преведено с италијанског на наш србски језик, и изјашњено с билѣзи за љубов учашчојсја србској далматиској јуности као бијели кринчић; посвећено от мене јер. Спиридона Алексијевића родом Милорадовића из Херцеговине, правос. восточ. исповједанија пароха задарског у Далмацији”.¹⁰ Зашто је Алексијевић преводио већ преведено? Можда стога јер је разлика у насловима једног те истог дела толика да није могао закључити да се заиста ради о истом тексту; уосталом, може бити да Соларићеву књигу није никад ни видео, јер би се вероватно морао сетити да је већ раније на српском читао оно што је наумио превести с италијанског; а можда Соларићеве књиге више није ни било на тржишту.¹¹ Као што смо видели, Додслијевом спису је у преводу на француски већ 1751. драстично промењен наслов, и та ће се пракса настављати и при превођењу на друге језике. Преводилачка динамика својом актуелношћу није заостала ни у случају италијанског језика: Додсли се на њему појавио најкасније већ 1752, и то у два различита превода, оба с француског, од којих је први носио тачно преведен наслов *L'economia della vita umana: tratta da un manoscritto indiano di un brammano antico*, а други *Il Brammano Inspirato* (оба су преведена с француског, што се види нарочито по овом другом наслову). Алексијевић је, међутим, судећи према наслову свог текста, као изворник користио један каснији италијански превод, вероватно онај под насловом *Guida della vita umana: opera del celebre autore lord Chesterfield* (Милано, 1816). Тако је Роберт Додсли, под маском лорда Честерфилда, на два различита начина, преко два различита европска пута, један француски, а други италијански, стигао до српског читаоца.¹² Све до сада ни српска наука нити библиографија, иако су биле углавном сложне што се тиче Честерфилдовога ауторства, нису биле баш начисто које је тачно његово дело лежало у основи ова два српска превода. Његово ће име од сада пасти у други план, а на прво ће место стићи име стварног аутора *Мудрољубца индијског* и *Руководства челољеческој живојшѣ*, који је на тај начин први пут доспео у српску националну библиографију.

Било би занимљиво видети како је то све изгледало у другим културама које су прихватиле *Economy of Human Life* у преводу, а овде ћемо укратко видети како је то библиографски било у српској. Први библиографски спомен *Мудрољубца индијског* потиче управо од самог преводиоца Павла Соларића, који у свом чувеном *Поминку књијеском*, и то у његовом библиографском одељку, већ следеће године по објављивању ове књиге даје њен библиографски опис са јасно истакнутим сопственим именом, али без имена лорда

¹⁰ Наслов изворним правописом: Руководство челољеческогъ живота славногъ автора лордъ Кестерфиелдъ / преведено с' Италианскогъ на нашъ србскіи Сѣзыкъ, и изяснено с' билѣзы за любовь учащойся Сербској Далматиској юности као бѣлыи кринчићъ; Посвећено, отъ мене Јер. Спврідона Алексіевића родомъ Милорадовића изъ Херцеговине, Правос. восточ. Исповѣданія Пароха Задарскогъ у Далмации.

¹¹ Можда је то учинио и стога што у његовој књизи тобожњи Честерфилдов спис, у ствари Додслијев, заузима мањи део текста; он му је прикључио још и неке друге мање текстове, оригиналне или преведене, користећи прилику да сасвим у складу са обичајима свог доба једним ударцем убије две муве, тј. да уз туђе из практичних разлога дода и своје, које би иначе морао засебно издавати, што би било скупље. Ови текстови су, заједно са његовим просветитељско-педагошким предговором *Руководству*, објављени у књизи: Спиридон Алексијевић, *Дела*, Београд – Шибеник 2019. (прир. Жарко Војновић).

¹² До италијанског је, али под својим именом, ипак стигао већ пре краја 18. века: у Лидсу је 1797. изашло двојезично енглеско-италијанско издање са Додслијевим именом на насловној страни.

Честерфилда (1810, стр. 77), што нас само уверава у мисли да за наше преводиоце није било увек толико битно навести име изворног писца, колико год он био познат. Потом ће Јан Чаплович у библиографском одељку другог тома своје књиге *Slavonien und zum Theil Croatien* под одредницом „Szolarits” као четврто његово дело штуро навести, у немачком преводу, дело *Der indische Weise*, не помињући име оригиналног аутора (1819, стр. 290). За неколико година ће још један странац, Павел Јозеф Шафарик, такође не помињући Честерфилда, као једно од Соларићевих дела забележити и наслов *Mudroljubac Indijskij* (1826, стр. 218); ни у наредном бављењу српском библиографијом он неће поменути Честерфилда, додајући само да је Соларић преводилац (1865, бр. 751). Очигледно да је недостатак Честерфилдовога имена у овим библиографским информацијама просто последица чињенице да га Соларић није истакао на насловној страни, него сакрио у предговору. То ће бити разлог и да Антоније Арнот у својој *Србској новини*, описујући Соларићев књижевни рад, такође не дода име енглеског аутора уз *Мудрољубца индијског* (1839, стр. 172). Честерфилда неће поменути, у складу са својим начином рада, ни Стојан Новаковић (1869, бр. 381). Према свему овоме, излази да је овај Енглез први пут у српску библиографију ушао с Кириловићевим пописом књига Библиотеке Матице српске: као добар читалац и обавештен научни радник, он ће Честерфилдово име ставити у заграду, како је и иначе радио кад ауторово име не би било истакнуто на насловној страни, или га уопште ни не би било у књизи. Ипак, очигледно није био баш сигуран о ком се то Честерфилду ради, јер је навео само презиме, без имена или племићке титуле (1950, бр. 333). Пословично несигурни *Кашалој књиџа на језицима југословенских народа 1519–1867*. Народне библиотеке Србије начиниће крупну омашку приписујући књигу Соларићу као његов оригиналан рад, уопште ни не помињући Енглеза (КНБС, 1973, бр. 2507) иако је у време објављивања *Кашалоја* већ одавно јасно да је у питању превод.

Напротив, Алексијевићев труд имаће мало бољу библиографску судбину, просто зато што је свог аутора – макар и у фонетски неисправном облику „Кестерфиелд” – метнуо, како смо видели, већ у сам наслов своје књиге. Арнот ће га у својој библиографији доследно и дословно преписати, пружајући тиме ипак могућност заинтересованом српском читаоцу да се макар запита о идентитету овог славног лорда (1838, стр. 43–44). Шафарик ће етимолошки исправно донети његово презиме (Chesterfield) у напоменама уз библиографски опис, но ни он неће знати његово име (1865, бр. 737). Затим ће Новаковић, пратећи начела свог рада, у одредницу ставити Алексијевића, доносећи буквално наслов књиге са све „лордом Кестерфиелдом” (1869, бр. 765). Неочекивано ће, међутим, оманути Кириловић, који неће препознати да се ради о истом тексту и истом аутору којег је већ сусрео с *Мудрољубцем индијским*, па ће у одредницу несигурно ставити облик „Кестерфилд” (1950, бр. 652). Ситуацију ће донекле, но тек у језичком смислу, мада опет у кривом смеру, поправити *Кашалој књиџа на језицима југословенских народа*, где ће се ипак као аутор јавити Филип Честерфилд (КНБС, 1973, бр. 2929). Ово се механички преписивало све до наших дана, па и у новом каталогу старе књиге Библиотеке Матице српске Филип Честерфилд слови као аутор и Соларићевог и Алексијевићевог превода (СКБМС, 2007, бр. 5028–5031). Тек у националној ретроспективној библиографији овог периода на место Честерфилда коначно ступа Роберт Додсли (СБК, 2019, бр. 247, 1035).

Описани случај претварања једне књижевне мистификације у библиографску заблуду показује не само тежину посла којим се мора бавити књижевни историчар, него и исто толико напоран, ако не и тежи, посао националног библиографа: он неизоставно мора бити у току са савременим достигнућима историје науке у оном њеном делу који се тиче библиографских информација у њиховом најширем виду; а с друге стране, будући приморан непрестано путовати кроз шуму чудних наслова и мистериозних ауторстава,

сам је у прилици да даје допринос науци разрешавајући наслеђене недоумице и старе загонетке. При томе мора бити спреман и да разоткрива међународне библиографске заблуде које се као вируси шире из културе у културу, како се збило у овде описаном случају.

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

1. Арнот, А. (1838). Србско списатељство. *Србска новина или маџазинъ за художесѣтво, књиџесѣтво и моду*. 10 (1838).
2. Арнот, А. (1839). Србско списатељство. *Србска новина или маџазинъ за художесѣтво, књиџесѣтво и моду*. 43 (1839).
3. Брковић, М. (1996). *Српске књиџе и ѡериодика 18. века Библиоџеке Маџице српске*. Нови Сад: Библиотека Матице српске.
4. Додсли, Р. (1809). *Мудрољубац индїјски либо искуссѣтво џасѣ.лмиво живиѣи у друџесѣтву* (прев. П. Соларић). Венеџија: Пано Теодосиу.
5. Додсли, Р. (1830). *Руководсѣтво челоџѣческоѣ живоѣа славноѣ авѣора лордѣ Кесѣтерфїелдѣ* (прев. С. Алексијевић). Будим: Штампарија пештанског универзитета.
6. КНБС (1974). *Кашалоѣ књиџа на језиџица јуѣословенских народа 1519-1867*. Београд: Народна библиотека.
7. Кириловић, Д. (1950). *Кашалоѣ Библиоџеке Маџице српске. 1, Српске књиџе 1494-1847*. Нови Сад: Матица српска.
8. Лазаревић Ди Ђакомо, П. (2015). *У Досиѣејевом круџу*. Београд: Задужбина „Доситеј Обрадовић”.
9. Новаковић, С. (1869). *Српска библиѣоџрафија за новију књиџевносѣ: 1741-1867*. Београд: Државна штампарија.
10. Обрадовић, Д. (1961). *Сабрана дела, 1*. Београд: Просвета.
11. Павић, М. (1979). *Исѣорија српске књиџевносѣи класиџизма и ѡредроманиџизма. Класиџизам*. Београд: Полит.
12. СБК (2019). *Српска библиоџрафија. Књиџе. 1801-1867*. Београд: Народна библиотека Србије.
13. СКБМС. (2007). *Српске књиџе Библиоџеке Маџице српске 1801-1867, 3*. Нови Сад: Библиотека Матице српске.
14. СКГ. (1925). Преглед часописа. *Српски књиџевни гласник*, 8 (1925).
15. Соларић, П. (1810). *Поминак књиџескиѣ*. Венеџија: П. Теодосиу.
16. Стојковић, А. (1980). *Философски ѡѣледи Досиѣеја Обрадовића*. Београд: Универзитетска библиотека.
17. Andrić, N. (1902). *Život i književni rad Pavla Solarića*. Zagreb: Dionička tiskara.
18. Csaplovics, J. (1819). *Slavonien und zum Theil Croatien, 2*. Pesth: Hartleben's Verlag.
19. Dodsley, R. (1750). *Oeconomy of Human Life*. London: M. Cooper.
20. EB (1911a). Chesterfield, Philip Dormer Stanhope, 4th Earl of. *Encyclopaedia Britannica*, 6. Cambridge: University Press.
21. EB (1911b). Dodsley, Robert. *Encyclopaedia Britannica*, 8. Cambridge: University Press.
22. Eddy D. (1988). Dodsley's *Oeconomy of Human Life, 1750-1751*. *Modern Philology*, 4 (1988), 460-479.
23. Schaffarik, P. J. (1826). *Geschichte der slawischen Sprache und Literatur nach allen Mundarten*. Ofen: Kön. Ung. Universität.
24. Šafařík, P. J. (1865). *Geschichte des serbischen Schriftthums*. Prag: F. Tempsky.

Žarko Vojnović
National Library of Serbia
Belgrade

THE MASK OF LORD CHESTERFIELD On International Exchange of Bibliographic Confusions

Summary: In 1809, Pavle Solarić translated from French into Serbian a literary work he entitled *Indian Wisdom-Lover*, stating an Englishman, Lord Chesterfield, as its author. Then, in 1830, Spiridon Aleksijević, published a translation from Italian under the title of *The Management of Human Life*, by the same author. The name of Lord Chesterfield was known to the Serbian audience ever since Dositej Obradović published his *Fables*. Nevertheless, the very identity of Lord Chesterfield remained largely unknown, as were the titles of his works translated. This had an impact on the bibliographic affairs in Serbia, which resulted in only his last name being recorded as regards the respective bibliographic entries. In order to remove this dilemma, we undertake this research, with a view to tracing back the original piece, through the Italian and French versions our translators used in their work. Although the titles differ enormously, and despite the fact that they appeared in numerous editions in a large number of languages, it was determined that all of them are rooted in the original piece entitled *Economy of Human Life*, published in London in 1750, with the author remaining unknown. Still, it was not long before this work was attributed to Lord Chesterfield, under whose authorship it started its international career, with frequent changes to its title. Eventually, by the end of the 18th century, the editions published started to feature the name of Robert Dodsley, a famous London bookseller, as the author. Soon it was confirmed with academic credibility; this revelation, however, had little impact on subsequent publishers, who remained to release the novel with reference to its original author, and this is how the novel reached the Serbian readership. In The 1801-1867 Serbian Bibliography this confusion was finally resolved, which meant that both Solarić's and Aleksijević's translation were filed under Dodsley's name. This case serves as an excellent illustration how easily the confusions and delusions in the world of literary history and bibliography expand.

Преузето: 1. априла
Корекције: 27. септембра
Прихваћено: 3. октобра

